Paisatges Culturals pel Benestar. El patrimoni com a recurs de prescripció social en entorns perifèrics vulnerables

Investigador/es principal/es:: Dra. Marta Flórez; professor Josep M. Palet
Investigador/es participante/s: Dr. Arnau Carbonell, Dra. Sara Guila Fidel (VHIR), Dra. Sabrina Bianco, Professor Santiago Riera (UB); Gilbert Frigola Olives
Investigador/es colaborador/es: Marc Aguilar (Bit Lab Cultural), Víctor Jiménez (Bit Lab Cultural), Francisco Flórez (Associació Trinitat Uneix), Juanjo Fernández (EL POU. Grup d'Estudis de la Vall d'Horta i la Muntanya Pelada)
Fechas: 11/09/2025 - 10/03/2027

Financiación: AGAUR, Projectes per a la promoció de l'impacte social del coneixement (2024 IMPAC 00110)

Introducció

Els elements patrimonials tenen un enorme potencial en l'àmbit del benestar comunitari pels seus components de bellesa i evocació, d'arrelament en el paisatge, l'urbanisme i la construcció col·lectiva de les comunitats humanes de les quals formen part. Paral·lelament,

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

en els darrers temps, observem en l'àmbit de la salut pública i comunitària una prioritització de tot allò que té a veure amb el benestar emocional i la salut mental, cercant-se eines per incidir d'una manera orgànica, no agressiva i sobretot preventiva en aquesta necessitat creixent.

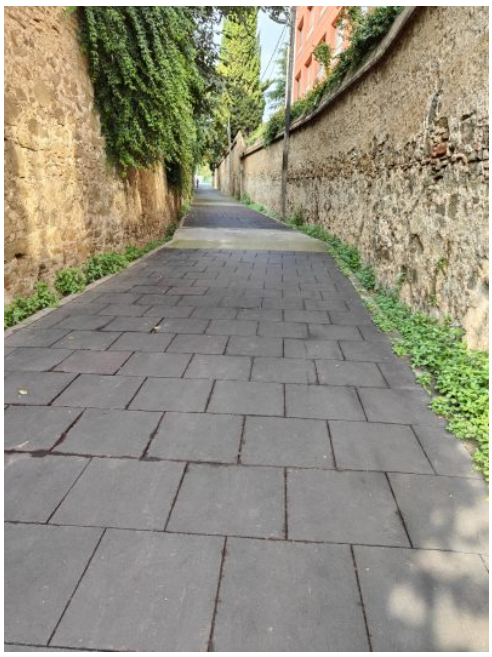

El patrimoni pot ser una eina per treballar aquestes necessitats d'una manera innovadora i transformadora, fomentant alhora l'arrelament al territori i la cohesió social. El concepte benestar integra aspectes de la salut mental i la salut física, dintre d'un context amb factors determinants diversos. Els estudis publicats amb evidència científica mostren com aquest concepte ha de ser entès com "multidimensional". Així doncs, l'anomenat "accés al benestar" implica poder assolir aquest estat per mitjà d'activitats plaents i agradables, juntament amb la implicació en la realització de tasques i/o accions significatives.

En l'àmbit del patrimoni cultural, s'han realitzat relativament poques accions i estudis enfocats a la salut i el benestar, possiblement a causa de la diversitat del patrimoni i la seva freqüent ubicació en espais públics. No obstant això, les activitats comunitàries en entorns naturals i culturals urbans tenen un paper crucial en la prevenció de problemes de salut,

especialment en l'àmbit de la salut mental.

La medicina preventiva actual està incorporant la prescripció social com una eina rellevant per millorar la salut i el benestar de la població. Aquesta pràctica implica que els professionals de la salut, principalment de l'atenció primària, col·laborin amb els pacients per identificar activitats comunitàries en l'entorn local que puguin millorar la seva salut mental i qualitat de vida. Aquest enfocament ofereix una alternativa a la medicalització dels malestars quotidians, sent especialment beneficiós per a aquells que obtenen un benefici limitat de la medicina tradicional o que perceben una manca de participació social. A més de beneficiar els individus, la prescripció social té un impacte positiu en la comunitat, promovent la cohesió i el capital social.

Les grans ciutats generalment s'esforcen per protegir i promoure els seus principals elements patrimonials a través de diverses iniciatives i institucions. No obstant això, aquestes accions sovint no arriben als enclavaments perifèrics. A més, les àrees urbanes amb alts nivells de pobresa estan exposades a vulnerabilitat econòmica i socioeducativa, la qual cosa impacta negativament en factors sociosanitaris, com ara una major prevalença de problemes de salut mental, addiccions, solitud no volguda o una vulnerabilitat més gran a les exposicions ambientals nocives .

En aquest context, la millora de la salut comunitària a través del patrimoni i la cultura adquireix una doble significació curativa, oferint tant beneficis per a la salut, com una oportunitat per a la revitalització, la valorització i la millor conservació del patrimoni local.

Marc geogràfic d'actuació

El patrimoni cultural perifèric de la serra de Collserola, que s'estén des de Sant Genís dels Agudells fins a Trinitat Vella i el Besòs, representa un recurs valuós però subutilitzat en el context de la prescripció social a Barcelona. Aquest sector, ric en història, patrimoni i biodiversitat, ofereix un potencial significatiu per abordar les necessitats de salut mental i benestar identificades en l'informe del programa Barcelona Salut als Barris (2023).

El paisatge cultural de la Serra de Collserola, estudiat pel Dr. Josep M. Palet (ICAC), ofereix una combinació excepcional d'elements naturals i històrics. Aquest patrimoni inclou:

- Vegetació mediterrània d'origen antròpic
- Vestigis d'ocupació històrica i explotació agrícola
- Restes de vialitat d'origen romà integrades en la trama urbana actual
- Camins històrics
- Terrasses agrícoles
- Barraques en pedra seca
- Vistes panoràmiques del Pla de Barcelona

Contingut extret de la web de l'ICAC (www.icac.cat)

Reptes i oportunitats del projecte

Aquests elements patrimonials, tot i ser accessibles i freqüentats pels ciutadans, resten en gran part desconeguts des d'una perspectiva cultural i històrica. La seva integració en programes de salut comunitària podria oferir múltiples beneficis:

1. Fomentar l'activitat física en un entorn natural i històric.
2. Promoure l'aprenentatge i la connexió amb la història local, reforçant el sentiment d'arrelament, de pertinença i la millora sobre la percepció de l'entorn perifèric com un espai de cultura i patrimoni.
3. Oferir nous recursos patrimonials de proximitat que permetin dinamitzar activitats socials i culturals, combatent la soledat i fomentant la cohesió comunitària.
4. Proporcionar oportunitats per a l'educació ambiental i històrica, especialment per a joves.
5. Crear experiències significatives que puguin millorar l'autoestima, combatre els esterotips geogràfics i la perspectiva de futur dels participants.

   La manca d'inclusió d'aquest patrimoni en els recursos de prescripció social existents, com el Cercasalut o el catàleg d'actius i salut de la Generalitat de Catalunya, representa una

oportunitat perduda. La desconeixença dels valors culturals i patrimonials de la perifèria de Barcelona té un impacte significatiu en la percepció i l'estigmatització que pateixen aquests barris i els seus habitants.

La integració d'aquests actius patrimonials en les estratègies de salut comunitària pot oferir una aproximació holística a la salut mental i el benestar, alineada amb els objectius del Pla de salut mental de Barcelona. Aprofitar aquest patrimoni perifèric no només contribueix a la salut i el benestar dels residents, sinó que també fomenta la valoració i conservació d'aquests espais històrics i naturals. Enriqueix la identitat d'aquests barris i contribueix a combatre l'estigmatització i a fomentar una visió més equitativa i inclusiva de la ciutat en el seu conjunt.

Aquesta aproximació innovadora a la prescripció social pot servir com a model per a altres àrees urbanes, demostrant com el patrimoni cultural local pot ser un recurs valuós per a la promoció de la salut comunitària i la cohesió social.

Objectius

OG1. Identificar, valoritzar i dinamitzar nous recursos patrimonials a la perifèria nord de Barcelona :

- Integrar-los al programa de salut comunitària «Barcelona Salut als Barris» de l'Ajuntament de Barcelona.
- Incorporar-los al catàleg d'actius i salut del programa de prescripció social de l'Agència de Salut Pública de Catalunya.

OG.2. Potenciar el valor del patrimoni perifèric com a eina per millorar el benestar i la qualitat de vida dels residents, enfortir la identitat i l'orgull de barri, i fomentar la conservació i valorització del patrimoni local.

Resultats esperats

Transformar el patrimoni de la perifèria nord de Barcelona en un actiu per a la salut comunitària, integrant-lo en els programes existents i creant noves oportunitats per a la prescripció social i la millora del benestar de la població.